

JINOYAT HUQUQINING FUNKSIYALARI VA ULARNING NAZARIY-HUQUQIY HAMDA IJTIMOIIY-FALSAFIY ASOSLARI

Gulomov Abdulaxadxon Baxtiyor o'g'li

Namangan davlat universiteti

Yuridik fakulteti 2-bosqich talabasi

Email: abdulahadgulomov5050@icloud.com

<https://orcid.org/0009-0004-6668-692X>

<https://doi.org/10.5281/zenodo.21697173>

Annotatsiya: Ushbu maqolada jinoyat huquqining tub funksiyalari hamda uning huquq tizimidagi o'rnini belgilovchi konseptual yondashuvlar tahlil qilinadi. Tadqiqotda jinoyat huquqining bosh maqsadi adolatli jazo tayinlashdan iborat degan "jazolovchi qarash" (*punitive view*) hamda markaziy o'ringa jinoiy sud muhokamasi va shaxsni javob berishga chaqirish jarayonini qo'yuvchi "sudga oid qarash" (*curial view*) o'zaro solishtiriladi. Shuningdek, maqolada ushbu funksiyalarning faqat jinoyat huquqiga xoslik darajasi, fuqarolik-huquqiy protsesslar bilan muvozanati hamda jinoiy sudlovning mustaqil va ichki qiymati ilmiy-falsafiy jihatdan ochib beriladi.

Kalit so'zlar: inoyat huquqi, jinoyat huquqi funksiyalari, jazolovchi qarash, sudga oid qarash, javobgarlikka tortish, jinoiy sud muhokamasi, adolatli jazo, fuqarolik protsessi.

FUNCTIONS OF CRIMINAL LAW: A CONCEPTUAL ANALYSIS OF PUNITIVE AND CURIAL APPROACHES

Gulomov Abdulakhadkhon

2nd year student of the Faculty of Law of NamSU

Abstract: This article analyzes the fundamental functions of criminal law and the conceptual approaches that define its role within the legal system. The study compares the "punitive view," which posits the imposition of justified punishment as the primary purpose of criminal law, with the "curial view," which places the criminal trial and the process of calling wrongdoers to account at the center. Furthermore, the paper explores the extent to which these functions are distinctive to criminal law, their overlap with civil proceedings, and the intrinsic value of criminal trials from a legal-philosophical perspective.

Keywords: Criminal law, functions of criminal law, punitive view, curial view, calling to account, criminal trial, justified punishment, civil proceedings.

ФУНКЦИИ УГОЛОВНОГО ПРАВА: КОНЦЕПТУАЛЬНЫЙ АНАЛИЗ КАРАТЕЛЬНОГО И ПРОЦЕССУАЛЬНО-СУДЕБНОГО ПОДХОДОВ

Гуломов Абдулахадхон

Студентка 2 курса юридического факультета НамГУ

Аннотация: В данной статье анализируются фундаментальные функции уголовного права и концептуальные подходы, определяющие его роль в правовой системе. В исследовании сравниваются «карательный подход» (*punitive view*), утверждающий, что главной целью уголовного права является назначение справедливого наказания, и «процессуально-судебный подход» (*curial view*), ставящий в центр судебное разбирательство и призвание правонарушителя к ответу. Кроме того, с

научно-философской точки зрения рассматриваются степень специфичности этих функций для уголовного права, их пересечение с гражданским процессом и самостоятельная ценность судебного разбирательства.

Ключевые слова: Уголовное право, функции уголовного права, карательный подход, процессуально-судебный подход, призывание к ответу, уголовный процесс, справедливое наказание, гражданский процесс.

Kamdan-kam odam jinoyat huquqining funksiyalaridan biri adolatli (asosli) jazoni tayinlash ekanligini inkor etadi. Boshqalar esa bundan ham ilgarilab, ushbu funksiya jinoyat huquqining yagona va yakkayu yagona funksiyasidir deb ta'kidlashadi (Moore 1997, 28–29). Buni **jazolovchi qarash** (*punitive view*) deb ataylik.

Ushbu qarashga ko'ra, jinoyat-protsessual va isbotlash huquqi qoidalari adolatsiz jazo tayinlash xavfini maqbul chegaralarda ushlab turgan holda, adolatli jazoni qo'llashni osonlashtirishga yordam beradi. Moddiy jinoyat huquqi qoidalari esa potentsial huquqbuzarlarni jazolanishi mumkinligi haqida halol (aniq) ogohlantirishga xizmat qiladi. Qoidalarining ushbu ikkala to'plami ham insonlarga qasddan zarar yetkazishga ruxsat beruvchi qonunlarga nisbatan biz bildirishi mumkin bo'lgan e'tirozlarga qarshi kurashadi (ularni bartaraf etadi).

Albatta, e'tirozlarga qarshi kurashishning o'zi bunday qonunlar foydasiga ijobiy va yetarli dalil bo'la olmaydi. Jazolovchi qarashga ko'ra, bu dalil (vaj) jinoyat sudlari tomonidan tayinlanadigan adolatli jazolar orqali shakllanadi. Bu jazoning oqlanishi (*justification*) aslida nima ekanligi haqida hech narsa demaydi. Bu shunchaki jinoyat huquqi jazolash tushunchalari/atomalari orqali oqlanishi kerakligini bildiradi, xolos.

Boshqalar esa e'tiborni bunday jazolashga qaratish xato ekanligini e'tiroz sifatida bildiradilar. Ba'zilarining ta'kidlashicha, jinoyat huquqining jinoyatga munosabat bildirishda bajaradigan markaziy funksiyasi gumon qilinuvchilarni jinoiy sudlarda javobgarlikka chaqirish (hisobot berishga chorlash)dan iboratdir (Gardner 2007, 80; Duff 2010c, 16).

Ushbu qarash nafaqat jinoiy protsessning, balki umuman jinoyat huquqining markaziga jinoiy sud muhokamasini qo'yadi (Duff 2013a, 196). Sud muhokamalari sudlanuvchilarni u yoki bu huquqbuzarlikni sodir etganliklari haqidagi ayblovni rad etish yoki o'zini himoya qilish vositalarini/vajlarini keltirish orqali o'zlarini oqlashga va hisobot berishga taklif qiladi. Sudlanish va jazolanish ehtimoli sudlanuvchilar zimmasiga yetarli va munosib izoh (hisobot) berish bosimini yuklaydi.

Buni **sudga oid (kuriya) qarash** (*the curial view*) deb ataylik. U jazolovchi qarashdan (*punitive view*) ikki jihatdan farq qiladi. birinchidan, jinoyat huquqi foydasiga keltiriladigan ijobiy dalillarning bir qismi jazolashning qo'llanilishiga **bog'liq emas** (mustaqildir). Ikkinchidan, jinoiy jazoni qo'llash foydasiga keltiriladigan ijobiy dalillarning bir qismi jazoning javobgarlikka tortish (hisobot talab qilish) jarayonining bir qismi ekanligiga **bog'liqdir**. Keyingi ikki paragraf ushbu ikkala da'voni batafsilroq yoritib beradi.

Birinchisiga keladigan bo'lsak, bizda ko'pincha o'z xatti-harakatlarimiz uchun boshqalar oldida javob berish (hisobot berish) uchun asoslar mavjud bo'ladi. Bu holat aynan qanday sharoitlarda yuzaga kelishi masalasini hozircha ochiq qoldirishimiz mumkin. Biroq, agar Alisha Bintuning mol-mulkini o'g'irlasa, unda ushbu o'g'irlik uchun javob berish (izoh berish) uchun nedasidir asos bor, deb o'ylash va agar Chika Donni qasddan o'ldirsa, unda ushbu qotillik uchun javob berish uchun asos bor deb hisoblash mantiqqa uyg'undur.

Sudga oid (kuriya) qarash tarafdorlarining ta’kidlashicha, sudlanuvchilar jinoiy sudlarda javob berish uchun yetarli asosga ega bo’lgan o’z xatti-harakatlari bo’yicha ko’rsatma va izoh berganlarida (yoki berishga chaqirilganlarida), jinoiy protsesslar **o’z-o’zidan alohida qimmatga (ichki qiymatga)** ega bo’ladi (Gardner 2007, 190–191; Duff 2010c, 15–17).

Tasavvur qiling, Alisha Bintuning narsasini majburlash (tazyiq) ostida o’g’irladi. Chika esa o’zini yoki boshqalarni himoya qilish uchun Donni qasddan o’ldirdi deb tasavvur qilaylik. Biz taxmin qilishimiz mumkinki, ushbu sudlanuvchilarning hech biri asosli ravishda jazolanmaydi.

Jazolovchi qarashga ko’ra, bu holatda jinoyat huquqining funksiyasi bajarilmagan bo’lib qolaveradi. Sudga oid qarashda esa masalaga boshqacha yondashiladi. Alisha va Chika ikkalasi ham o’z xulq-atvorlari uchun javob berishga — nima qilganliklari va buni nima uchun qilganliklarini tushuntirib berishga yetarli asosga ega. Jinoiy protsess ularning har birini ana shunday izoh va hisobot berishga taklif qiladi hamda ularni buni qilishga undaydi (bosim o’tkazadi).

Agar Alisha va Chikada jinoiy sudda javob berish uchun asos bor deb hisoblasak, ular shunday qilishga chaqirilgan protsesslarning o’zi o’z-o’zidan alohida qimmatga ega. Shunday qilib, hech kim jazolanmagan yoki jazolanishi kerak bo’lmagan taqdirda ham, jinoyat huquqining funksiyalaridan biri bajarilgan hisoblanadi.

Albatta, **kuriya (sudga oid) qarashni** qo’llab-quvvatlash jinoiy jazodan vos kechishimiz kerak degani emas. Aksincha, bu sud muhokamasi va jazo o’rtasidagi bog’liqlik shunchaki shartli yoki qurol/vosita (*instrumental*) ko’rinishida emasligini anglatadi.

Ba’zilarining fikricha, jazoni munosib/o’rinli qiladigan faktlar — aytaylik, aybli ravishda huquqbuzarlik sodir etish — jinoiy protsessning o’zidan mustaqil ravishda mavjud bo’ladi (Moore 1997, 33). Biz ushbu protsesslardan tilga olingan faktlarning ro’y berganlik ehtimoli yuqori ekanligini — ya’ni **D** aybli ravishda huquqbuzarlik sodir etganlik ehtimoli juda yuqori ekanligini ta’minlash uchun foydalanamiz.

Kuriya qarashiga ko’ra esa, **D**ning sud qilingani va aybdor deb topilgani (yoki aybini tan olgani) faktining **o’zi D**ning jazolanishini o’rinli qiladigan omilning bir qismidir. Ushbu qarashga ko’ra, jinoiy huquqbuzarlikka munosib javob qaytarish usuli — huquqbuzarni o’z qilmishi uchun javob berishga (hisobot berishga) chaqirishdir. **D**ni javob berishga chaqirish ikki narsaga erishishga urinishdir:

- (a) **D**ni sodir etilgan huquqbuzarlik uchun javob berishga majbur qilish (sudda sodir bo’ladigan jarayon kabi), va
- (b) **D**ni o’zi qoniqarli javob berolmaydigan huquqbuzarlik bilan yuzlashtirish (jazolanganda sodir bo’ladigan jarayon kabi).

Shunday qilib, faqat **D** avval sud qilingani va aybdor deb topilgani (yoki aybini tan olgani) **tufayligina** jazo **D**ning huquqbuzarligiga munosib javob sifatida baholanadi (Gardner 2007, 80; Duff 2013a, 205).

Biz ushbu qarashning amaliy ma’nosini sudlar bekor qilingan dunyoni tasavvur qilish orqali ko’rishimiz mumkin: aytaylik, qandaydir yangicha o’ylab topilgan mashina aybli huquqbuzarlarni mutlaq aniqlik bilan aniqlash imkonini beradi. **D**ning aybdorligiga hech qanday shubha bo’lmagani sababli, biz shunchaki **D**ga nisbatan jazo qo’llaymiz.

Kuriya qarashiga ko’ra, biz qo’llaydigan bunday jazolar tubdan nuqsonlidir: chunki ular javobgarlikka tortish (hisobot talab qilish) jarayonining bir qismi sifatida qo’llanilmagan. Garchi bizning yangicha mashinamiz — sudlar qanchalik qimmatga tushishini hisobga olgan

holda — sudlarni bekor qilishni oqlashi mumkin bo'lsa-da, ularni bekor qilish orqali biz muhim bir qimmatli narsani yo'qotgan bo'lardik.

Agar jinoyat huquqi muayyan bir funksiyaga ega bo'lsa, ushbu funksiya **aynan jinoyat huquqiga xos va ajratib turuvchi (farkli)** xususiyatmi yoki yo'qmi degan savolni o'rta tashlashimiz mumkin. Boshqacha aytganda, bu funksiya jinoyat huquqini huquqiy tizimning qolgan qismidan ajratishga yordam beradimi-yo'qmi, deb so'rashimiz mumkin.

Jinoyat huquqi jazo qo'llashi bilan boshqa sohalardan ajralib turadi, degan da'volar ilgari surilgan (Moore 1997, 18–30; Husak 2008, 72). Shuningdek, faqat jinoyat huquqigina javobgarlarni (javobgarlikka) chaqiradi va hisobot talab qiladi, deb ham da'vo qilish mumkin. Biroq jazolar fuqarolik protsessida ham qo'llaniladi — ibratli/jazolovchi zararlar (*exemplary damages*) bunga yorqin misoldir. Qolaversa, fuqarolik protsesslari ham javobgarlarni hisobot berishga chaqiradi, deyishga asoslar bor — chunki ular ham javobgarlarni ayblovni rad etishga yoki e'tiroz bildirishga taklif qiladi; shuningdek, javobgarlarga yetarlicha izoh berishlari uchun huquqiy javobgarlik ehtimolidan bosim o'tkazish vositasi sifatida foydalanadi (Duff 2014a).

Jinoyat huquqining asosiy maqsadi va funksiyalari haqidagi bahslar, asosan, ikki xil yondashuv — **jazolovchi** (*punitive view*) hamda **sudga oid** (*curial view*) qarashlar o'rtasida kechadi. Birinchi yondashuv jinoyat huquqining bosh vazifasini adolatli jazoni tayinlash deb bilsa, ikkinchisi jinoiy sud muhokamasi va gumonlanuvchini javob berishga (hisobot berishga) chaqirish jarayonining o'zini alohida va mustaqil qiymatga ega deb hisoblaydi.

Tahlillar shuni ko'rsatadiki, jazolash yoki javobgarlikka tortish funksiyalari faqat jinoyat huquqigagina xos bo'lib qolmay, ularning ayrim unsurlari fuqarolik-huquqiy protsesslarda ham (masalan, ibratli yoki jazolovchi tazminotlar shaklida) uchrab turadi. Shunday bo'lsa-da, aynan jinoiy sud muhokamasi shaxsga o'z harakatlarini tushuntirish, ayblovni rad etish yoki o'zini himoya qilish imkoniyatini beruvchi, hamda davlat va fuqaro o'rtasidagi mas'uliyatni belgilab beruvchi eng muhim ijtimoiy-huquqiy institut bo'lib qolaveradi.

Adabiyotlar, References, Литературы:

1. Duff, R. A. (2007). *Answering for Crime: Responsibility and Liability in the Criminal Law*. Oxford: Hart Publishing.
2. Duff, R. A. (2010c). *Blame, Retribution, and Justification*. In *In Doubt: The Psychology of the Criminal Trial*. Cambridge, MA: Harvard University Press.
3. Duff, R. A. (2013a). *Relational Responsibility and Public Wrongs*. Oxford Journal of Legal Studies, 33(1), 175–204.
4. Duff, R. A. (2014a). *Towards a Modest Legal Moralism*. Criminal Law and Philosophy, 8(1), 217–235.
5. Gardner, J. (2007). *Offences and Defences: Selected Essays in the Philosophy of Criminal Law*. Oxford: Oxford University Press.
6. Husak, D. (2008). *Overcriminalization: The Limits of the Criminal Law*. New York: Oxford University Press.
7. Moore, M. S. (1997). *Placing Blame: A Theory of the Criminal Law*. Oxford: Oxford University Press.
8. Ashworth, A., & Horder, J. (2013). *Principles of Criminal Law* (7th ed.). Oxford: Oxford University Press.

9. Feinberg, J. (1984). *The Moral Limits of the Criminal Law: Harm to Others*. New York: Oxford University Press.
10. Tadros, V. (2011). *The Ends of Harm: The Moral Foundations of Criminal Law*. Oxford: Oxford University Press.
11. Thorburn, M. (2011a). *Criminal Law and the Freedom of the Citizen*. McGill Law Journal, 56(1), 89–116.
12. Boonin, D. (2008). *The Problem of Punishment*. Cambridge: Cambridge University Press.
13. Simester, A. P., & von Hirsch, A. (2011). *Crimes, Harms, and Wrongs: On the Principles of Criminalisation*. Oxford: Hart Publishing.
14. Lacey, N. (2004). *In Search of Criminal Responsibility: Ideas, Interests, and Institutions*. Oxford: Oxford University Press.
15. Chiao, V. (2018). *Criminal Law in the Age of the Administrative State*. New York: Oxford University Press.